

Խմբագրական

52

Խմբ. — Մխիթար՝ Ս. Գրքի 1500ամեակի լույսերուն մէջ 113

Խմբ. — Ապրիլեան հաստակներու կարմիր քսանամեակին 117

Հայկական հեմարան

Հացունի Հ. Վարդան. — Մովսէս Խորենացին կը դառնայ ի հինգերորդ դար . . . 119

Ամատունի Հ. Կարապետ. — Ազգեցութիւն Յուստինեան — Հոռոմեական օրինաց՝ Հայկական Իրաւունքին վրայ, և աստիճան այդ ազգեցութեան 131

Արարեան Գ. Արքեպս. — Պատարիկներ լուսածիր շաբաթացեալ վանքերէն . . . 139

Գեղարուեստ (նայկ.)

Սաղրգեան Արմենակ. — Քէօթահայի յախճապակներու հարցը (թրգմ. Ֆրո.է Միքայէլ Ալէմչահ) 142

Գրախօսական

Երեմեան Հ. Սիմոն. — «Արդի եթովպիան» (Հայկ Բաթաբանի) — «Մասիս» տարեգիրք (Խմբ. Արմէն Սեւանի) — «Ընկեր փանջունի» (Երուանդ Օտեանի. հատարակութիւն Կ. Բ. հտ. 9) — «Քսանեհինգ տարուան կեանք մը» (Յ. Թ. Հինգլեանի) . . . 158

Կենսագրական

Սաղաթեան Եղորտարդ. — Սահարայի հրդեհաւորը՝ Հ. Շարլ Եր Ֆուկալ 164

Թատրոն

Երեմեան Արամ. — Ռուսահայ թատրոնի պատմութիւնը 150

Հայկական մամուլ

Հ. Ե. Փ. — Հանդէս հանդիսից (Անահիտ) 169

Ազգային քրոնիկ

Խմբ. — Լուսանորոգն Մխիթարայ և Մուրատ-Ռաֆայէլի յիշատակին (հանդէսներ) 175

Խմբ. — Պրն. Պօղոս Պուլայէի այլեցում թիւեր Մ. Ռաֆայէլեան Վարժարանին և Ս. Ղազարու մէջ 176

p.

Réd. — L'Abbé Mekhithar dans la lumière du jubilé de la Ste Bible (1500ème anniv. de la version Arm.) 113

Réd. — Le XXe. anniversaire des Martyrs Arméniens (1915-1935) 117

Académie Arménienne

Hatsouni P. V. — Moïse de Khorène reprend sa place dans le V siècle . . . 119

Amadouni P. Garabed. — «L'influence du Droit Romain - Justinien sur le Droit Arménien et degré de cette influence» (Acta Congr. Jurid. Intern. vol. II, Rome, 1935) 131

Mgr. K. Arslanian. — Mémoires des couvents arméniens 139

Beaux-Arts

Sakisian Arménag. — La question des porcelaines de Koutaïa (trad. en Arm. par M. Alemchah) 142

Recensions

Erémian P. S. — «L'Ethiopie moderne» (par H. Patapan) — «Massis» almanach (par A. Sévan) — «Le camarade Pantchouni» (de E. Odian, publié par l'U. A. E. M.) — «25 ans de vie» (par Hindlian). 158

Biographie

Edouard J. Sakayan. — Le Père Charles de Foucauld (1858-1916). . . 164

Théâtre

Erémian Aram. — Histoire du théâtre des Arméniens en Russie . . . 150

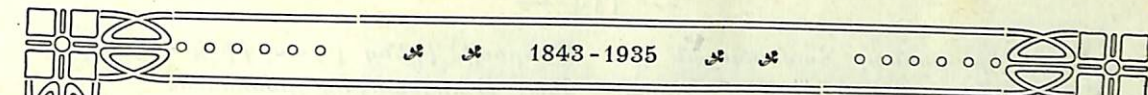
Presse Arménienne

P. P. E. — Revue des Revues (Anahit). 169

Chronique

Réd. — Fêtes célébrées à la mémoire de l'Abbé Mekhithar et de Moorat-Raphaël (à St. Lazare et au Collège Arm. de Venise) 175

Réd. — Visite de Mr. Paul Boyer, Administrateur de l'Ecole des Langues Orientales de Paris, à St. Lazare et au Collège Arménien M.-R. de Venise . . . 177

ԲԱԶՄԱՎԵՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱԽՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԱՊՐԻԼ - ՄԱՅԻՍ - ԹԻՒ 4-5

ՀԱՏ. Ղ.Գ. ՌԵԶԴ.ՌԵԶԵ

ՎԵՆԵՏԻԿ Ս. ՂԱԶԱՐ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Մ Խ Ի Թ Ա Ր

Ս. ԳՐԲԻ 1500-ԱՄԵԱԿԻ ԼՈՅՍԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ կամ ընկերական սեղմ շրջանակներու յատուկ պարզ յիշատակ մը չէ այն՝ որ հարիւրութսունեակեց զարուններու ողջոյնով (1749-1935), ամէն տարի, Ապրիլի 27-ին, երկնային օծումով կը լեցնէ Ս. Ղազարու մենաստանն ու անոր հովանւոյն տակ նուիրագործուած կրթական տունները, ամէն անգամ հոն կաթեցներով ներշնչում մը հոգեթով, խանդավառութիւն մը որ աստուածային սրբազորոջմ կնիքն ունի՝ Կրօնքի և Գիտութեան լոյսի ողորումով:

Եւ արդէն անունն իսկ՝ ՄԽԻԹԱՐ՝ հոմանիշ լոյսի և ջերմութեան հնոցի, անուն մը այնքան մեծ և մեծագործ, չի պարփակուիր հեռաւոր ու մենաւոր այդ կրդեակի անձկութեան մէջ՝ լուռ ու խորհրդաւոր: Ամենուրեք ուր կը պաշտուի Հայ Գիրք, ուր կը հնչեն սուրբ անունները Սահակի և Մեսրոպի, ովկեաններու անփին թէ բարձրութեանց վրայ կամ ան-

ճանօթ հովիտներու ծոցը պանդխտող հայերու քով, հոն է նաեւ Մխիթար: Հայ Գրին և հայ զրականութեան, հայ Եկեղեցւոյ և հայ հայրենիքի մեծութիւնն ստեղծող այդ զոյգ ծնողներուն քով կը բազմի նաեւ վերածնողը, ինքը միակ և մեծ վերածնող երկուքին ալ սուրբ և անմահ հոգւոյն, երկուքին ալ սուրբ և սրբակերտ գործին:

Այդ բարձր և ամենաբարձր ըմբռնումն ունեցան անոնք՝ որ պահ մը իր նորաստեղծ լոյսին հմայքը տեսան իր օրերուն՝ հայրենի գաւառներու խօլ խաւարին մէջէն կամ Կ. Պոլսի մռայլ թոհոհէն և կամ նոյն իսկ զինքն ի սկզբան հալածող ու ապա պաշտող կրթուած հոգիներ:

Դարեր անցան: Դեռ Մխիթար կ'ապրի ու կ'ապրեցնէ իր ազգը՝ իր հոգւոյն լուսեղէն ջահով, իր գործին յարաճուն արդիւնաբերութեամբ:

Ու իրականութեան լոյսին տակ՝ հին

ըմբռնումը կը դառնար համազգային գիտակցութիւն՝ բոլոր խղճերուն մէջ տիրապետող, որուն իբրեւ հանդիսաւոր արտայայտութիւն՝ կը կարդանք Հայ Գրիւ և գրականութեան պատկառելի ուսուցչի մը գրքի ճակատին. «ՍՍՀԱԿ-ՄԵՍՐՈՊ-ՄԽԻԹԱՐ՝ ՍՐԲԱՋԱՆ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ՄԱՍԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ» (Մ. Ասքանազ):

Նոյնքան հոյակապ և հանդիսաւոր է, դաւանութեան մը պէս բարձր ու խորին՝ ինչ որ քանդակած է ողբայեալ թէոգիկ ալ՝ իր «Տիպ ու տառ» շքեղ կոթողին վրայ, Ս. Սահակի ու Ս. Մեսրոպի անմահութեան տօնին՝ 1912-ին, Գրոց գիւտի 1500 — ամեակին առիթով. «ՀԱՄՐՈՒՆ ՀԱՅԵՐԱԿԱՆ ԿՈՉԵԼՈՒ ԵՆՔ ԶԻՆՔ (ՄԽԻԹԱՐ ԱՐԲԱՋԱՆ) ՈՉ ՄԻԱՅՆ ՀԱՄԱՆՈՒՆ ՈՒԹՅՈՒՆ ԱՅԼ ԵՒ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԾՆՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԳԻՐԸ, ՄԵՐ «ԵՐԿՐՈՐԴ ԼՈՒՍԱԻՈՐԻՉ» ԱՌԱՅՑ ԱՅԼԵԻԱՅԼԻ»:

Եթէ Մեծն Մխիթարի սքեմաւոր զաւակներուն կամ անոնց դաստիարակած աշխարհիկ պատկառելիներու բերնէն լսէինք այդ սխրալի և անմահ որակումներն ու գնահատումները՝ զիւրին էր ըմբռնել շարժառիթն և ոգեւորիչը, ու թերեւս ներքին ըլլար մեզի հանել արդար կշիռը՝ արդար մեղմացումով: Սակայն երբ վկաները — բերան համազգային վկայութեան — մերձաւոր ու ընտանեկան ոչ մէկ կապ ունին Մխիթարայ Հաստատութեան հետ, և են անոնք կարկառուն մտքեր անաչառ ու անկաշառ, այն ատեն ոչ միայն չի մեղմանար այդ ըմբռնումը, այլ եւս առաւել խորհիլ կու տայ մեզի մեծ Սքեմաւորին վրայ, որ մեր պատմութեան ամէնէն մօտ շրջանին ամէնէն մեծ լոյսն է և կը մնայ տեսիլքի մը պէս չքնաղ, խորհուրդի մը պէս աստուածային, միշտ լուսաճաճանչ և միշտ Մխիթարի:

Բայց ահա նոր լոյսերու ճաճանչում մեր հորիզոնին վրայ, նոր յորեկան, Ս. Գրքի 1500 — ամեակի տօնախմբութեան: Դարձեալ աստուածացումը Սահակի և

Մեսրոպի՝ իրենց լուսարփի կաճանքներուն հետ, Թարգմանչաց դասերուն:

Եւ ուր է Մխիթար Սքեմաւորին այս անգամ... — Դարձեալ հոն է ԼՈՒՍԱՆՈՐԻԿԸ՝ զոյգ վեհերու կարգին՝ իր հաստատութեան լուսարփի կաճանքներով:

Վասն զի որքան ստոյգ է թէ անոնք ստեղծեցին Ոսկի դարն ու ոսկեղէն փառքեր, սակայն նոյնքան ճշմարիտ է թէ ողբալի աւերներ ու մահ տիրեց մեր հայրենեաց տաճարներուն, հայ զրին ու գաղափարին վրայ, ու Մխիթար իր հոգւոյն հանճարովի ու լոյսերով դուրս կորցեց ազգը մահէն. և ահա յարութիւնը, ահա կեանքը:

Արդար է որ, ուրեմն, քովէքով բազմին նոյն փառահեղ պատուանդանին վրայ Սահակ — Մեսրոպ — Մխիթար ու նոյն գեղոնը լսեն մեզմէ իրենց գործին ստեղծման ինչպէս և վերակենցաղ յարութեան:

Ստով արդէն ակնարկեցինք թէ Սահակի, Մեսրոպի և Թարգմանչաց անդուզական և հոյակապ հայացումը Ս. Գրքին ինչպէս և տիեզերական եկեղեցւոյ Ս. Հայրերու գործերուն անբաւ ու ամենագեղ հաւաքածոն՝ անտեսուած, փոշոտած ու թաղուած, յարեալ ջինջ ու լուսալայտաւ իր նախկին գեղով և անմահ՝ Մխիթարի և Մխիթարեան Ուխտին ձեռքով:

Հոս ալ ուրախ ենք որ ազնիւ սրտեր աննախանձ արտայայտութեամբ հռչակեցին ազգին՝ և կը հռչակեն այդ նուիրական դերը Մխիթար Արքայի և իր Ուխտին: Երէկ, «Եկեղեցի Հայաստանեայց» հայ գրականութեան յարութիւնը անոնց կը նուիրէր. «Մեր ազգային հին լեզուն, գրականութիւնն ու պատմութիւնը փոշիներու մէջէն հանեց, և նոցա ուսումնասիրութիւնը ոչ միայն մերայնոց համար դիւրացոյց, այլ և օտարազգեաց ծանօթացոյց». և իրաւամբ կը շարունակէր թէ. «Միայն խոր տգիտութիւնն և նախապաշարում կրնան անտես առնել այն մեծաւոր մեծ ծառայութիւնները զորս այդ բազմարդիւն Միարանութիւնը մատուցած է... մեր Հայ. Եկեղեցւոյն: Մինչդեռ մեր գլխաւոր

վանքերու մէջ անհամար ձեռագիրներ զիւրած կը մնան, և նիւթական միջոցներն եւս չեն պակսիր մեզ, տակաւին Մխիթարեանց զիմելու պէտք ունիմք գիտնալու համար թէ մեր երանաշնորհ նախկին վարդապետներ ինչ քարոզեցին և ինչ ուսուցին: Աշխարհիս վերայ գտնուած բոլոր հայ տպարաններ միասին տակաւին չեն կրցած արտադրել մէկ տասներորդն այն եկեղեցական նախնի հայ և օտարազգի վարդապետաց գրուածոց զոր վենետիկ վանքի տպարան արտադրած է, և այդու ամեն հայ եկեղեցականի համար ուսման և իւր պաշտօնի մէջ զարգանալու և կրթութեւն անհրաժեշտ ուղեցոյցներ ընծայած է». և ակնարկելով յատկապէս Ս. Գրքի մասին՝ ինչ որ յատուկ նիւթն է օրուանս յորեկինական նկատողութեան համեմատ՝ կ'ըսէ թէ «Մինչև ցայսօր ամենեւ հաւրագատ և ուրերի հայկական Աստուածաշունչն Վեներաբիլէն գեղաւ է: Ս. Գրոց այլ և այլ մասանց, որպէս և Շարականաց, Նարեկայ աղօթից մեկնութիւնն մինչեւ ցայսօր ի վենետիկ տպագրեալ գիրքերէ ուսանելու կարօտն առաւել կամ նուազ գոհացուցիչ կերպով կը լցուցանեն»¹:

Եւ այսօր, «Հասկ»² երբ «Հայերէն Աստուածաշունչի Ժեղարարածին առթիւ» հին փառքերը կ'ուրուագծէ սեղմ ու իմաստալից կերպով, կ'ըսէ թէ հուսկ, դժբախտաբար «Իրողութեան մէջ... կորստած էր դասական հայերէնը, ոսկի կամ արծաթ... Մխիթարեան Հարց Միարանութիւնն էր որ գիտնօրէն ճիշդ ըրաւ նախեաց հայերէնը, այդ մեռեալ լեզուն վերականգնանայնելու նպատակով... Ուսման զարկը տուաւ նոյն ինքն բարի և մեծազոր Սքեմայ Մխիթար՝ վենետիկի խաղաղասէր մենաստանին մէջ, Աստուածաշունչի հրատարակութեամբ... Աղօթքի, գաղափարի և աշխատութեան այս մարդը և տիպար կրօնաւորը՝ կարող եղաւ ընել առանձինն կամ քանի մը անձնուէր աշխատակիցներով այնպիսի գործ մը, որ յաւէտ արժանի է ազգային երախտագիտութեան և գնահատանքի»:

Եւ արդարեւ, Լուսանորդը՝ այն ինչ վառած մեր Մշակոյթի շիջելափառ ճրագը՝ գրաբար և աշխարհաբար քերականութիւններով, հոգեշահ ընտիր գործերու հրատարակութեամբ, խսկոյն ձեռք կը գարնէր Աստուածաշունչի հրատարակութեան, զիտնալով անոր արժէքը ոչ միայն որպէս աստուածային գիրք հայուն հաւատքը վերարծարեալու, այլ նաեւ իբրեւ ամէնէն մեծ և հոյակապ կերտուածն ու ներկայացուցիչը մեր Հայ լեզուի բառին ու բանին:

Եթէ առաջինը չէ իբրեւ հայերէն Աստուածաշունչի հրատարակութիւն, քանի որ կայ Ոսկանի պատմական մեծ տպագրութիւնը Ամստերդամի մէջ 1666-ին, և նոյնին Բ. տպ. մը ի Կ. Պոլիս 1705-ին, սակայն ուրիշ այնքան մեծ արժանիքներ ունի՝ որոնց համար իրաւամբ գնահատուած է համօրէն ազգէն, մոռցնելով Ոսկանեանի անունն և գործը:

Վասն զի թէեւ Մխիթար Արքայայր չունէր առձեռն հայ զրչագիրներ սրբագրելու համար Ոսկանեանի մէջ ճանչցած սխալները, ինչպէս կ'ըսէ Զօհրապեան, սակայն գէթ առժամ խոհեմութեամբ ուղղագրութիւններ մը կատարեց լուսանցքներուն վրայ փարիզեան եօթնալեզուեանին համեմատ, և երբեմն բնագիրն ալ ուղղեց այնպիսի սխալներէ որ «անտանելի» թուեցան իրեն ու դուրս եկաւ 1735 Նոյեմբերին (տպագրութիւնն սկսուած 1733, Յուլիս 15-ին) պատմական ու շքեղ գործը «Լաւագոյն թղթովը, ազնուագոյն պատկերօք, գեղեցկագոյն ծաղկագրօք, զգուշագոյն սրբագրութեամբ, և բազմօք ծախիւր» ինչպէս գործի ճակտին դրոշմած է նոյն ինքն երանաշնորհ Հիմնադիրը, և կամ ըստ Զօհրապեանի «Վայելչագոյն և յաւէտ պայծառ յօրինուածով զարդուց». և ատոր համար իսկ է որ թէոգիկ «Տիպ ու տառ»-ի «Շքեղ տպագրութեանց» փոռնին զլուսը գետեղած է Մխիթար Արքայի:

1. Տպ. Մանչեսթր, 1901. Սեպտ.

2. 1935, Մարտ.

